

Lunds universitet
Litteraturvetenskapliga institutionen
Handledare: Rikard Schönström
2013-01-17

Lina Koppel
LIVK10

Narcissism i *Dorian Grays* porträtt, *Dvärgen* och *Drömmar vid havet*

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Syfte och metod.....	3
Teoretisk bakgrund.....	4
Analys.....	6
<i>Dorian Grays porträtt</i>	6
<i>Dvärgen</i>	11
<i>Drömmar vid havet</i>	18
Avslutande diskussion.....	25
Käll- och litteraturförteckning.....	27

Inledning

Syfte och metod

Narcissism är ett begrepp som används inom psykologin för att beskriva personer med grandiosa fantasier och beteenden, behov av beundran och bristande empati.¹ Begreppet har sitt ursprung i myten om Narkissos, som avvisade kärlek från andra och förälskade sig i sin egen spegelbild. Myten har gjorts mest känd genom Ovidius *Metamorfoser*.

Narcissism finns beskrivet även i senare litteratur. Syftet med denna uppsats är att undersöka den narcissistiska problematiken i tre romaner: Oscar Wildes *Dorian Grays porträtt* (1890), Pär Lagerkvists *Dvärgen* (1944) och Björn Larssons *Drömmar vid havet* (1997). Verken är skrivna i olika tidsperioder och skiljer sig åt i många avseenden. De har inte valts ut för att representera särskilda tidsepoker, utan endast i syfte att lyfta fram olika aspekter av den narcissistiska personligheten. Syftet är inte att göra en fullständig analys av romanerna eller ens av karaktärerna. Litteraturen används snarare för att förklara ett psykologiskt begrepp, på liknande sätt som Katarina Bernhardsson i sin doktorsavhandling inom ämnet Medical Humanities använder litteraturen för att förstå sjukdom och hälsa.² Det är det psykologiska begreppet som står i centrum, inte litteraturen.

Den narcissistiska problematiken i litteraturen kan analyseras på fyra olika nivåer: den fiktiva karaktären, texten, författaren och läsaren.³ Denna uppsats fokuserar på den fiktiva karaktären, främst de tre huvudkaraktärerna Dorian Gray, dvärgen och Marcel. Som utgångspunkt har jag använt teorier och forskningsresultat från psykologin. Jag refererar till några av de främsta svenska och internationella psykoanalytikerna inom ämnet narcissism, men även till empiriska studier som publicerats av American Psychological Association (APA). En kort redogörelse för begreppet narcissism görs under rubriken ”Teoretisk bakgrund”. Mer utförlig beskrivning av de relevanta aspekterna görs i analysen av respektive litterärt verk.

Bernhardsson diskuterar tre huvudinvändningar mot Medical Humanities som även kan tänkas användas mot denna uppsats. ”För det första”, frågar hon sig, ”varför använda litteratur, som är en fiktiv, påhittad skapelse? För det andra, varför använda litteratur – riskerar man inte att reducera den till bara ett medel och inte se den som ett mål i sig? Och

¹ American Psychiatric Association, *MINI-D IV: diagnostiska kriterier enligt DSM-IV-TR* (2000), övers. J. Herlofson och M. Landqvist, Danderyd 2002, s. 220.

² Katarina Bernhardsson, *Litterära besvär. Skildringar av sjukdom i samtida svensk prosa*, Lund 2010.

³ Jeffrey Berman, *Narcissism and the Novel*, New York 1990, s. 49.

slutligen, vad kan litteraturläsning ge i det här sammanhanget?”⁴ Psykoanalytikern Johan Cullberg menar att skönlitteraturen ger oss bättre fallbeskrivningar än vad den psykiatriska facklitteraturen gör.⁵ Precis som verkliga människor kan fiktiva karaktärer uppvisa narcissistiska drag. Vidare skriver psykoanalytikern Bo Sigrell att psykoanalysen alltid har intresserat sig för skönlitteraturen.⁶ Begreppet narcissism är hämtat därifrån. Att litteraturen i denna uppsats används för att förklara ett psykologiskt begrepp betyder inte att det är litteraturens enda funktion eller att den inte har ett värde i sig. Det betyder inte heller att den ersätter empirisk psykologisk forskning. Fördelen med att göra en litteraturvetenskaplig studie om narcissism är att det finns möjligheter att göra en närläsning av verk som många människor kan ta del av. Genom att använda ett psykologiskt perspektiv hoppas jag kunna fördjupa förståelsen av de litterära karaktärerna, men också av narcissism som begrepp.

Teoretisk bakgrund

Ovidius myt berättar om den vackre Narkissos, som väcker beundran och kärlek hos både kvinnor och män men som själv bara visar hårdhet och högmod. En av hans beundrare är Echo, en nymf som inte har en egen röst utan bara kan upprepa vad andra säger. Hon försöker få kontakt med Narkissos och följer efter honom i skogen. Slutligen ber Narkissos henne att visa sig. Hon rusar fram för att omfamna honom, men Narkissos stöter bort henne. ”Förr vill jag dö än att du skall mig äga”, säger han, varpå Echo svarar: ”Du skall mig äga.”⁷ Hon försvinner in i skogen och tynar bort tills bara hennes röst finns kvar. Narkissos finner därefter en källa, där han får syn på sin spegelbild. Gång på gång försöker han nå den vackre ynglingen vid vattenytan. Till slut förstår han att det är sig själv han ser. Förkrossad förtvinar också han. Där han legat hittar man istället för hans kropp en vit och gul blomma – en narciss.

Myten om Narkissos är över 2000 år gammal, men begreppet narcissism introducerades inom psykologin först för ungefär 100 år sedan. Precis som Narkissos, vill narcissistiska personer framstå som perfekta och är rädda att bli beroende av andra.⁸ Detta beror på en inre känsla av skam som innebär att de är rädda att bli sedda som otillräckliga, svaga och mindre värda än andra.⁹ För att skydda bilden av sig själva betar de sig på ett sätt som ofta beskrivs

⁴ Bernhardsson, s. 51.

⁵ Johan Cullberg, *Skaparkriser*, Stockholm 1992, s. 7.

⁶ Bo Sigrell, *Narcissism: ett psykodynamiskt perspektiv*, Stockholm 2005, s. 259.

⁷ Ovidius (Publius Ovidius Naso), *Metamorfoser*, övers. E. Bökman, Stockholm 1998, s. 97.

⁸ Sigrell, s. 57.

⁹ Nancy McWilliams, *Psykoanalytisk diagnostik: att förstå Personlighetsstruktur*, övers. E. Björkander-Mannheimer, Stockholm 2000 (1994), s. 215.

som högdraget, grandios och kontrollerande¹⁰ och avvisar och nedvärderar dem som de egentligen behöver.¹¹ Narkissos förälskade sig i sin egen spegelbild, men i själva verket kan en narcissistisk person inte älska någon, inte ens sig själv.¹²

Alla människor har narcissistiska drag, men när dessa drag blir extrema och okontrollerbara är det tal om en personlighetsstörning. Det är till exempel normalt att vilja framhäva sig själv, men inte när det är målet i nästan varje situation.¹³ *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM)* är en amerikansk manual som används världen över för att diagnostisera olika typer av psykologiska sjukdomstillstånd. Där definieras narcissistisk personlighetsstörning som ”[e]tt genomgående mönster av grandiositet (i fantasi eller i beteendet), behov av att bli beundrad och brist på empati.”¹⁴ Störningen uppstår i tidig vuxen ålder och visar sig i en mängd olika kontexter. En mer ingående beskrivning av narcissistisk personlighetsstörning görs i samband med *Dvärgen*.

Många människor förknippar narcissism med personer som hävdar att de är bäst och som skryter om förmågor eller intelligens.¹⁵ Detta är vad som kallas narcissistisk grandiositet. Mer generellt involverar narcissistisk grandiositet en uppblåst självbild och starka behov av att få beundran och bekräftelse och innebär att individen söker sig till situationer där han eller hon kan framhäva sig själv.¹⁶ Men psykologisk forskning har även funnit en annan typ av narcissism, kallad sårbar narcissism. Narcissistiskt sårbara individer är ofta socialt tillbakadragna och deras beteenden fångas inte av kriterierna i *DSM*.¹⁷ Sårbar narcissism involverar upplevelser av hjälplöshet, tomhet och skam och länkas ofta till traumatiska händelser i barndomen.¹⁸ Medan narcissistiskt grandiosa individer förväntar sig särbehandling för att de är överlägsna, förväntar sig narcissistiskt sårbara individer särbehandling för att de är svaga.¹⁹

¹⁰ Otto Kernberg, *Borderlinetillstånd och patologisk narcissism*, övers. E. Jakobsson, Stockholm 1983 (1975), s. 234.

¹¹ Ludvig Igra, *Inre värld och förändring: Om narcissism, identifikation och inre objekt*, Stockholm 2003 (1996), s. 12.

¹² Karen Horney, *New Ways in Psychoanalysis*, New York, NY 1939, s. 100.

¹³ Aaron Pincus och Michael Roche, ”Narcissistic Grandiosity and Narcissistic Vulnerability”, i *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder*, red. W. Keith Campbell och Joshua Miller, Hoboken, NJ 2011, s. 32.

¹⁴ American Psychiatric Association, s. 220.

¹⁵ David Buss och Lisa Chiodo, ”Narcissistic Acts in Everyday Life”, *Journal of Personality*, 1991: 59, s. 191.

¹⁶ Aaron Pincus och Mark Lukowitsky, ”Pathological Narcissism and Narcissistic Personality Disorder”, *Annual Review of Clinical Psychology*, 2010: 6, s. 426.

¹⁷ Elizabeth Reynolds och C. Lejuez, ”Narcissism in the *DSM*”, i *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder*, red. W. Keith Campbell och Joshua Miller, Hoboken, NJ 2011, s. 18 f.

¹⁸ Aaron Pincus m.fl., ”Initial Construction and Validation of the Pathological Narcissism Inventory”, *Psychological Assessment*, 2009: 21, s. 367.

¹⁹ Joshua Miller m.fl., ”Grandiose and Vulnerable Narcissism: A Nomological Network Analysis”, *Journal of Personality*, 2011: 75, s. 1032.

Definitionerna av narcissism och dess undertyper är många. En fullständig redogörelse för begreppet är bortom utrymmet för den här undersökningen. Kontentan är att den narcissistiska personligheten kan visa sig på olika sätt, men att grundproblematiken är densamma: narcissisten känner skam över sig själv.

Analys

Dorian Grays porträtt

Psykoanalytikern Ludvig Igra beskriver narcissism som en ”strävan efter perfektion och fulländning”.²⁰ Denna strävan är ett centralt tema i Oscar Wildes roman, där konsten står för perfektion och fullkomlighet och där livet står för ofullkomlighet.²¹ *Dorian Grays porträtt* publicerades första gången år 1890, åtta år innan Havelock Ellis introducerade begreppet ”Narkissoslik” inom psykologin och 24 år innan Freud publicerade sin essä ”Om Narcissism”. Ändå innehåller romanen många grundläggande aspekter av det som senare kom att kallas narcissism. Dorian Gray används ofta av psykoanalytiker för att förklara den narcissistiska personligheten. Många har även spekulerat i Wildes eget liv och beskrivit honom som narcissist. Fokus för den här analysen ligger på huvudkaraktären Dorian Gray, inte på författaren.

Dorian har flera likheter med Narkissos, inte minst sitt vackra utseende. Han ”ser ut att vara gjord av elfenben och rosenblad”²² och liknas bokstavligen vid Narkissos. Dorian väcker allas beundran och han blir, liksom Narkissos, förälskad i sin egen skönhet. Han betraktar porträttet som konstnären Basil Hallward målat av honom på samma sätt som Narkissos betraktar sin spegelbild: ”Han hade en gång i pojkkattig narkissosfåfånga kysst de målade läpparna [...]. Morgon efter morgon hade han suttit framför porträttet och beundrat sin egen skönhet. Ibland tyckte han att han nästan var förälskad i det” (s. 107). Wildes skildring av Dorian påminner om Ovidius beskrivning av Narkissos då han får syn på sin spegelbild i källan. Ovidius skriver:

Där han nu ligger han ser som en tvillingstjärna två ögon,
hår som kunde ha prytt en Bacchus eller Apollo,
hals som av elfenben, en kind ej skuggad av skägghjun,
tjusande mun och en mjällvit hy med ungdomens rodnad:
allt beundrar han själv som andra hos honom beundra.²³

²⁰ Ludvig Igra, *På liv och död*, Stockholm 2003 (1988), s. 88.

²¹ Berman, s. 153.

²² Oscar Wilde, *Dorian Grays porträtt*, övers. N. Selander och V. Silverstolpe, Stockholm 1961 (1890), s. 12. Hädanefter anges referenserna i parentes i den löpande texten.

²³ Ovidius, s. 99.

Ögonen, håret, munnen, ungdomligheten och elfenbensliknelsen finns både i romanen och i myten. Dorian Gray är Wildes representation av Narkissos.

En av dem som faller för Dorian är Sibyl Vane, en ung skådespelerska. Deras relation kan jämföras med relationen mellan Narkissos och Echo. Sibyl kallar Dorian för sin sagoprins. Hon frågar sig: ”Vad ser han hos mig? Jag är honom inte värdig. Och ändå – jag kan inte säga varför – fastän jag känner mig så ovärdig honom, gör det mig inte undergiven och ödmjuk. Jag känner mig stolt, gränslöst stolt” (s. 66). Hon beundrar honom trots att hon knappt känner honom, precis som Echo beundrar Narkissos på avstånd. Vidare känner hon sig underlägsen honom samtidigt som hon känner sig utvald, vilket är vanligt hos människor som befinner sig i narcissisters närhet.²⁴ Dorian har i sin tur skapat en idealiserad bild av Sibyl. Psykoanalytikerna Bo Sigrell och Lena Teurnell skriver om narcissisters krav på sin partner: ”Om hon visar sig som hon är blir han besviken. Det är som om han ordlöst kräver: ’Var den jag vill att du skall vara och jag kommer att älska dig!’ Får han inte som han vill kan han bli rasande.”²⁵ Dorian älskar att se Sibyl uppträda som olika roller på scenen. Han säger till Henry att ”en skådespelerska är det enda som är värt att älska” (s. 57). När Henry frågar: ”När är hon Sibyl Vane?”, svarar Dorian: ”Aldrig!” (s. 60). Det är inte den verkliga Sibyl han älskar, utan rollerna hon spelar. En kväll bestämmer sig Sibyl för att spela dåligt, för att visa att kärleken hon känner för Dorian är större än den som hon spelar på scen. Dorian fylls av förakt. Han säger till henne: ”Du betyder ingenting för mig. Jag vill aldrig se dig mera. Jag vill aldrig tänka på dig. Jag vill aldrig nämna ditt namn” (s. 90). Hans avvisande av Sibyl är lika grymt som Narkissos avvisande av Echo. Förkrossad av sorg och skam tynar Echo bort. Sibyl begår självmord. Båda dör för att de förälskade sig i en narcissist, som inte kunde älska dem tillbaka.

Centralt för alla narcissister är att de har en inre känsla av skam, en rädsla att bli sedda som mindre värda.²⁶ Detta är den centrala konflikten även hos Dorian, vars skamkänsla är så stark att han bokstavligt talat skyddar bilden av sig själv. Hos Dorian ligger skammen i åldrandet. Då han för första gången betraktar sitt porträtt fylls han av svartsjuka. ”Så sorgligt!”, säger han. ”Jag kommer att bli gammal och ful och frånstötande. Men porträttet ska evigt förbli ungt” (s. 33). Han önskar att det vore tvärtom och säger att han skulle offra sin själ för att själv behålla sin ungdom medan porträttet åldras. Hans önskan att inte förändras är typisk för en narcissist. Sigrell och Teurnell skriver om den åldrande narcissisten: ”Han

²⁴ Sigrell och Teurnell, *Narcissism – jag, mig och mitt*, Stockholm 2011, s. 45 och s. 119.

²⁵ *Ibid.*, s. 125.

²⁶ McWilliams, s. 215.

uppfattar ålderdomen närmast som en förolämpning, en kränkning. Det är inte bara missnöjet med den egna kroppens skavanker som väcker hans olust. Den sjuka eller åldrande kroppen väcker avsmak. Den passar helt enkelt inte in i hans världsbild.”²⁷ Beskrivningen passar in på Dorian. Han älskar porträttet av sitt unga jag, men avskyr att han själv måste åldras. Senare, då hans önskan slår in och porträttet förändras medan Dorian förblir ung, är hans känslor de omvända. Han betraktar sitt ansikte i en spegel och jämför det med det fula porträttet. Nu är det porträttet som beskrivs med avsky och skam medan han blir mer och mer förälskad i sin vackra spegelbild. Det är inte sig själv han älskar när han ser porträttet, utan *bilden av sig själv*. Dorian har fått det som den åldrande narcissisten önskar sig allra mest: han har lyckats stanna tiden.

Porträttet är inte bara ett sätt för Dorian att förbli ung och vacker, det är också ett sätt att slippa känna skuld. Samma kväll som Dorian avvisar Sibyl, upptäcker han att porträttet har förändrats. Det ligger ett drag av grymhet kring dess mun. Han ser grymheten i porträttet lika ”tydligt som om han hade sett sig själv i en spegel efter att ha begått en gemen handling” (s. 93). Han inser att porträttet kommer bli fulare och fulare ju fler synder han begår. Han bestämmer sig för att sluta lyssna till lord Henry och återvända till Sibyl – inte för att han känner skuld för vad han gjort mot henne utan för att hans porträtt inte ska bli fulare. Igra skriver: ”Den narcissistiska självbilden får ju inte beröras och förändras av livet. Dess uppgift är att triumfera *över* livet.”²⁸ Men det är för sent. Sibyl är redan död, och när Dorian får veta detta gör han sitt slutgiltiga val: ”Evig ungdom, omätlig lidelse, utsökta och hemlighetsfulla njutningar, vilda nöjen och otyglade synder – allt detta skulle han förverkliga. Porträttet skulle bära hela bördan av hans skam” (s. 107). Istället för att erkänna sin skuld och lära av sina misstag skapar han ett nytt själv, precis som patologiska narcissister bygger upp ett falskt själv för att ersätta eller försvara det sårbara, sanna självet.²⁹ Han kan nu göra vad han vill utan att bry sig om konsekvenserna.

Precis som narcissistiska personer använder olika metoder för att upprätthålla sin självbild, måste även Dorian skydda sitt porträtt. I sina försök att göra det visar han tydliga tecken på skam, ångest och raseri – reaktioner som är typiska för en narcissist. Morgonen efter att Dorian upptäcker att porträttet har förändrats, kommer Basil på besök. Dorian har ställt en skärm för tavlan och då Basil upptäcker detta och ber att få se porträttet blir Dorian rasande. Dorian tycker sig stå ”vid randen av en avgrund, en fruktansvärd fara hotade” (s.

²⁷ Sigrell och Teurnell, s. 176.

²⁸ Igra, *På liv och död*, s. 99.

²⁹ Igra, *Objektrelationer och psykoterapi*, Stockholm 2002 (1983), s. 207.

114). Han hotar med att göra slut på deras vänskap om Basil försöker se porträttet. Hans reaktion är typiskt för en narcissist som ”är inställd på att till sista blodsdroppen försvara sin självrespekt.”³⁰ Inte förrän Basil går sin väg känner sig Dorian säker. Han gömmer undan porträttet i ett rum, i avsikt att ”[i]ngen annans blick än hans egen skulle någonsin få se hans skam” (s. 124). Dorian gör bokstavligen det som alla narcissister bildligt talat gör: han skyddar bilden av sig själv för att slippa visa sin skam.

Narcissister vill framstå som perfekta och har svårt att erkänna brister.³¹ De kan vara charmfulla när de blir beundrade, men när de blir ifrågasatta kan charmen utbytas mot förakt, eller som Sigrell uttrycker det: ”för mig eller emot mig”.³² Detta är vad som händer i Wildes roman. Efter att ha varit frånvarande ur Dorians liv, söker Basil upp Dorian för att berätta vad han har hört sägas om Dorian. Han förklarar: ”Dina vänner förlorar allt sinne för godhet, ära och anständighet. Du inger dem vanvettiga begär efter njutningar. De har sjunkit oerhört djupt och du har fört dem dithän. Ja, det är ditt verk, Dorian, och ändå kan du avfärda det med ett leende som du nu gör” (s. 149). Dorian blir upprörd och skyller ifrån sig, men Basil ger sig inte. Till slut går Dorian med på att blotta sin själ genom att visa porträttet. Då Basil får se det hemska porträttet förstår han att allt som sägs om Dorian är sant. Han vädjar till Dorian: ”Låt oss be tillsammans. Ditt högmots bön blev uppfylld. Din bön av ånger ska också bli hörd. Jag dyrkade dig för mycket. Jag har blivit straffad för det. Du tillbad dig själv för mycket. Vi har båda blivit straffade” (s. 155). Basil förstår att både han och Dorian har agerat fel. Han är den ende som kommer Dorian nära och den ende som visar att han bryr sig om den verkliga Dorian. Han är också den ende som föreslår en väg till förbättring, och det tål inte Dorian. Han kan, liksom en narcissist, inte erkänna att han har brister. Istället grips han av ett plötsligt hat mot Basil. Personen som tidigare var hans närmsta vän är nu hans värsta fiende. I sitt raseri hugger han ihjäl Basil med en kniv.

Dorian är oförmögen till förändring, eftersom han aldrig kan ta på sig skuld. Varken Sibyls eller Basils död väcker Dorians empati. Efter Sibyls död går han på opera, som om ingenting har hänt. Han tycker inte att han har något med hennes död att göra. Efter mordet på Basil sover han ”lugnt och fridfullt” (s. 157). När han minns natten fylls han inte av ånger eller sorg, utan av ilska mot Basil. Han kan fortfarande inte erkänna att han har gjort något fel. När lord Henry senare på kvällen frågar Dorian vilken tid han kom hem natten innan, går Dorian till motattack. Han säger: ”Vilken inkvisitorisk nyfikenhet förresten! Du ska alltid ha

³⁰ Sigrell och Teurnell, s. 178.

³¹ Sigrell, s. 57.

³² Ibid., s. 57.

reda på vad man gör” (s. 177). Han reagerar med ilska, precis som han gjorde då Basil försökte ge honom råd eller påpeka att han gjort fel. Dorian har en egen lösning, som han tror ska göra honom till en bättre människa. Han berättar för lord Henry att han haft ett förhållande med Hetty Merton, en flicka från landet. De planerade att resa iväg tillsammans, men i sista sekunden beslutar Dorian att lämna henne. Han ser det som att han har ”skonat någon” (s. 204) och kallar det för ”självupppoffring” (s. 205), men i själva verket har han lämnat Hetty Merton lika grymt som han lämnade Sibyl. Hetty Merton är ytterligare en Echo, och Dorian har begått ytterligare en handling som gör hans porträtt fult. Han kan inte bryta sitt narcissistiska mönster.

Varifrån kommer Dorians narcissism? Psykoanalysen söker efter svaren i barndomen. Igra länkar Narkissos beteende till den frånvarande fadersfiguren.³³ Han menar att Narkissos avvisande av Echo är ett avvisande av modern.³⁴ Sigrell och Teurnell föreslår två skilda ursprung till narcissistens självbild, båda relaterade till hur vi behandlas under uppväxten. Antingen bemöts vi ”på ett förvrängt sätt så att vi ser oss som defekta, odugliga och misslyckade.”³⁵ Detta kan leda till att bilden av det värdelösa jaget kompenseras med en grandios framtoning. Eller idealiseras vi och behandlas som fullkomliga, vilket leder till utvecklingen av en falsk självbild som ständigt riskerar att avslöjas.³⁶ Detta är en förenklad bild, men den fungerar för att förklara Dorians narcissism. Dorian har aldrig känt sina föräldrar. Istället har han vuxit upp hos sin morfar, som beskrivs som ”en kärlekslös tyrann” (s. 42). Dorian beskrivs av lord Henry som ”ett barn, fött i smärta” (s. 42). Mer än så vet vi inte om hans uppväxt, men vad vi vet med säkerhet är att han under romanens gång idealiseras och behandlas som fullkomlig. Både Basil och lord Henry skapar narcissisten Dorian, Basil genom tavlan och lord Henry genom att agera som en överkontrollerande förälder.³⁷ Lord Henry refererar till Dorian som sitt ”studium” (s. 62) och säger att han vill få makt över honom. Det får han också. Det är just på grund av lord Henrys tal om ungdom som Dorian blir svartsjuk på porträttet och det är lord Henry som inspirerar Dorian till hedonism, att sträva efter njutning och att undvika lidande. Till skillnad från Basil, som inser misstaget i att behandla Dorian som fullkomlig och som försöker ställa saker tillrätta, fortsätter lord Henry att idealisera Dorian utan att tänka på konsekvenserna. Dorians narcissism är ett resultat både av illa behandling och av idealisering.

³³ Igra, *På liv och död*, s. 76.

³⁴ *Ibid.*, s. 79.

³⁵ Sigrell och Teurnell, s. 175.

³⁶ *Ibid.*, s. 175.

³⁷ Berman, s. 158.

Till slut kan inte heller Dorian stå ut med sin skam. Sigrell och Teurnell beskriver den åldrande narcissistens öde: ”När han inte längre förmår upprätthålla bilden av sig själv som överlägsen alla andra, faller han bokstavligen samman. Skammen sköljer över honom och sopar bort alla försvar.”³⁸ Detta är ödet även för Dorian. Vart Dorian än går följer olyckan efter honom. Han skyller på porträttet och på Basil: ”Basil hade målat det porträtt som hade förstört hans liv. Han kunde inte förlåta honom det. Det var porträttet som var skuld till allt. Basil hade sagt honom outhärdliga saker och han hade med tålmod fördragit allt. Mordet hade förövats i ett ögonblick av vansinne” (s. 214). Dorian vill bli en god människa, men han kan fortfarande inte erkänna att han har gjort fel. Då han iakttar sig själv i spegeln, grips han av ”vämjelse över sin egen skönhet” (s. 214). Han känner aldrig skuld för vad han gjort, utan han känner skam över sig själv. Cullberg skriver: ”Om den grandiosa självbilden kollapsar sedan den utsatts för traumatiska belastningar, kan psykiatriska komplikationer uppstå. [---] Det grandiosa självet fyller då inte längre en funktion att skydda mot de onda självbilderna [...]. Dessa kan i stället bryta fram i form av ett självhat, ofta med självmordsimpulser.”³⁹ Detta är just vad som händer. Porträttet är det enda som finns kvar som kan avslöja Dorian, så han fattar ett hastigt beslut att förstöra det. Han sticker en kniv i porträttet och dödar därmed sig själv. Några förbipasserande hör hans skrik. När de kommer in i rummet hittar de Dorian död på golvet med en kniv i hjärtat. Hans ansikte är åldrat, men porträttet är ungt. Dorian själv är ett resultat av en kollapsad grandios självbild.

Dorian Grays porträtt är en berättelse om en ytlig människa som gör allt för att behålla sin ungdom och skönhet. Men det är också en berättelse om en individ som plågas av starka känslor av skam. Trots att romanen är skriven långt innan narcissismbegreppet introducerades inom psykologin, innehåller den många centrala aspekter av begreppet narcissism: skammen, skyddandet av självbilden, idealiseringen av andra, oförmågan att älska. Inte minst visar den det tragiska öde som många narcissister riskerar att möta.

Dvärgen

Narcissistisk personlighetsstörning definieras som ”[e]tt genomgående mönster av grandiositet (i fantasi eller i beteendet), behov av att bli beundrad och brist på empati.”⁴⁰ För att få diagnosen bör en person uppfylla minst fem av följande nio kriterier:

³⁸ Sigrell och Teurnell, s. 178.

³⁹ Cullberg, s. 117.

⁴⁰ American Psychiatric Association, s. 220.

- 1) har en grandios känsla av att vara en betydande person (t.ex. överdriver talanger och framgångar, förväntar sig att bli behandlad som höjd över mängden utan att genom sina gärningar ha gjort sig förtjänt av det)
- 2) är upptagen av fantasier om obegränsad framgång, makt, glansfullhet, skönhet eller fulländad kärlek
- 3) tror sig vara en speciell och unik person som bör söka sig till, eller bara kan bli förstådd av, andra personer (eller institutioner) som är speciella eller har hög status
- 4) kräver ett övermått av beundran
- 5) har en känsla av särskilt berättigande, dvs har orimliga förväntningar på särbehandling eller på att andra automatiskt ska svara upp mot hans eller hennes förväntningar
- 6) utnyttjar andra, dvs drar fördel av andra för att uppnå sina egna mål
- 7) saknar empati: är obenägen att uppmärksamma eller identifiera sig med andras känslor och behov
- 8) är ofta avundsjuk på andra eller tror sig vara föremål för andras avund
- 9) är arrogant och högdragen i sitt beteende eller i sina attityder.⁴¹

Symptomen ska vara närvarande i flera olika situationer från tidig vuxen ålder. Beskrivningen ovan är tagen ur den nuvarande versionen av *DSM*, *DSM-IV*. Förändringar kommer att ske i samband med publiceringen av *DSM-5* år 2013, men kriterierna ovan fungerar bra för den här analysen.

Dvärgen, huvudkaraktären i Pär Lagerkvists dagboksroman *Dvärgen*, uppfyller flera av kriterierna ovan. Romanen publicerades första gången 1944, då andra världskriget härjade Europa. Dvärgen ses ofta som en symbol för ondskan, men han kan också tolkas som en narcissistisk personlighet som på grund av sitt förakt och sin bristande empati är kapabel till de mest fruktansvärda handlingar. Värt att notera är att *Dvärgen* är skriven i dagboksform. Detta innebär att läsaren har direkt tillgång till dvärgens tankar om sig själv och sin omvärld. Men det innebär också att berättaren är opålitlig; det som dvärgen berättar är inte nödvändigtvis sant. Dagboksformen bidrar även till tolkningen av dvärgen som narcissist, eftersom romanen går ut på att dvärgen ska berätta om sig själv. Det är hans liv, hans åsikter och hans handlingar som står i fokus, samtidigt som hans innersta tankar förblir privata. I min analys av dvärgen kommer jag att hänvisa till kriterierna ovan men också referera till en rad olika psykoanalytiker för att visa att dvärgen uppvisar flera karaktärsdrag som är utmärkande för narcissister.

Dvärgens kanske mest framträdande drag är hans förakt för människorna. Han kallar kvinnor för råttor och beskriver kärlek med äckel och avsky. Han frågar sig: ”Finns det något så vidrigt som människan”.⁴² Detta är typiskt för narcissister, som har ”lätt att känna förakt

⁴¹ American Psychiatric Association, s. 220 f.

⁴² Pär Lagerkvist, *Dvärgen*, Stockholm 2000 (1944), s. 152. Hädanefter anges referenserna i parentes i den löpande texten.

för andra, i synnerhet om de i något avseende uppfattas som svagare”.⁴³ Svaga är just hur dvärgen beskriver människorna.

Dvärgens förakt kan också ses som ett sätt för honom att slippa känna avund (kriterium 8), även om han själv inte framställer det på det viset. Igra skriver: ”Avund har en attackerande och fragmenterande effekt på allt utanför individen, som han upplever som värdefullt men oåtkomligt för den egna omnipotensen att utöva herraväldet över.”⁴⁴ Dvärgens avundsjuka märks tydligast i hans skildring av don Riccardo, som är furstinnans älskare och som deltar i kriget. Dvärgen beskriver don Riccardo:

Skrytsam och skroderande dyker han upp överallt, gärna i furstens närhet, och kommer med sina dumma infall som lockar omgivningen till råa skratt. Med sin bondskt friska hy, som har en alldeles för hög färg, och sina stora vita tänder som han jämt visar för att han skrattar åt allting, är han en ovanligt enfaldig typ. Bara hans kast med huvudet och hans sätt att alltid tvinna sitt lockiga svarta skägg är odrägligt att se på. Jag förstår inte hur fursten kan finna sig i hans närvaro. (s. 92)

Alla utom dvärgen tycker om don Riccardo. Hans egenskaper är sådana som människor generellt sett vill ha: han har humor, ser bra ut och är en tapper krigare. Kort sagt har don Riccardo allt som dvärgen inte har. Han är också en av dem som står närmast fursten. När fursten umgås med don Riccardo, får dvärgen stå vid sidan av och titta på. Dvärgen har all anledning att känna avund. Men istället för att erkänna sin avund nedvärderar han honom, på samma sätt som narcissister nedvärderar andra för att slippa känna avund.⁴⁵

Den ende som dvärgen till en början inte ser ner på är fursten. Han beskrivs som ”en *handlingens* man” (s. 66), som planerar krig och ger utlopp för hatet som dvärgen känner. Men relationen till fursten är ytlig. Kernberg skriver om narcissister:

Ofta beundrar de en hjälte eller någon framstående individ och etablerar med denne någonting som på ytan framstår som en beroenderelation, medan det i själva verket är fråga om att de själva upplever sig som en del av denna framstående person. [---] Skulle de bli avvisade, reagerar de genast med hat och fruktan och med att nedvärdera den forne idolen. [---] Kort sagt är det inte fråga om något verkligt engagemang, utan bara ett enkelt narcissistiskt användande av en beundrad person.⁴⁶

Beskrivningen passar bra in på dvärgen. Han ser sig som en del av fursten. Han klär sig som honom och vill ständigt gå vid hans sida. Vid ett tillfälle beskriver han till och med hur han gissar sig till furstens önsknningar redan innan fursten tänkt dem, och att han utför furstens

⁴³ Sigrell, s. 57.

⁴⁴ Igra, *Objektkonstruktioner och psykotering*, s. 136.

⁴⁵ Kernberg, s. 243.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 242.

befallningar ”som en del av honom själv” (s. 152). Vidare bygger dvärgens beundran på att fursten gör som dvärgen vill. När fursten krigar och dödar, beskrivs han i positiva termer. Men då fursten vill försonas med fienden Lodovico Montanza, beskrivs han med förakt. Dvärgen skriver i sin dagbok: ”Det finns inte ord för mitt gränslösa förakt. Min tro på fursten, på min herre, har fått ett grundskott som den aldrig kommer att repa sig efter. Han har sjunkit så djupt som en furste kan sjunka” (s. 128). Han föraktar fursten eftersom fursten inte längre lever upp till hans förväntningar. Strax efter att dvärgen uttryckt sitt förakt förstår han att fursten inte alls vill försonas med fienden, utan att han i själva verket planerar att mörda honom. Plötsligt beskrivs fursten återigen som ”en stor furste” (s. 136). Dvärgens relationer till andra människor bygger således på att de beter sig som han vill, inte på att han uppriktigt tycker om dem så som de är.

Genom att nedvärdera andra framhäver dvärgen sig själv. Han beskriver sig själv som ”ett annat slags väsen, finare, ömtåligare, sensiblare” (s. 102) och skiljer sig själv från människorna genom att påpeka att han är dvärg. Han hävdar att han ”ser bättre än människor i mörkret” (s. 137) och att han inte kan drabbas av pesten (s. 211). Men dvärgen uttrycker även hat för sin egen stam. Efter att ha dödat en dvärg från fienden Lodovico Montanzas hov, skriver han: ”Jag beklagar på sätt och vis att det var en dvärg jag som jag fällde, för jag skulle hellre ha sett att det varit en av människorna, dem som jag hatar. [---] Men jag hatar också mitt eget folk, min egen stam är mig också förhatlig” (s. 116). Han beskriver dvärgarna som ”ett föraktligt och vanärat släkte” (s. 116) och frågar sig: ”Varför är de inte som jag!” (s. 116). Det är med andra ord inte bara för att han är dvärg som han ser sig som bättre än andra, utan han framställer sig själv som speciell och unik bara för att han är han (kriterium 3).

Föraktet för dvärgarna är en form av självförakt. Psykoanalytiker Léon Wurmser skriver i sin analys av dvärgen: ”Han lider *skammen av att i grunden vara annorlunda* och gör föraktet till sitt eget. Han är främlingen som lärt ringakta sig själv och som har gjort hånandet av andra till skyddande sköld och förklädnad.”⁴⁷ Dvärgens känslor av skam och självförakt framkommer i episoden då konstnären Bernardo studerar dvärgens kropp. Han börjar sitt inlägg i dagboken: ”Vilken skam! Vilken vanära!” (s. 47). Senare beskriver han: ”Att stå på detta sätt utsatt för en annan människas blickar var en förnedring så djup att jag ännu känner skam över att jag överhuvud uthärdade den” (s. 49). Dvärgens reaktion påminner om Dorians reaktion då Basil vill se porträttet. Ingen av dem vill visa sitt innersta, sanna jag, eftersom de upplever det som en stor förnedring. Detta är alla narcissistiska personers grundproblem, som

⁴⁷ Léon Wurmser, *Aggressionens ursprung: texter av Léon Wurmser*, övers. A. Cronander Ackemark, Stockholm 1994, s. 20.

gör att de betar sig illa.⁴⁸ Dvärgen skriver även själv: ”Jag tål inte att en människa rör vid mig, inte någon som helst förnärmelse mot min kropp” (s. 41). Ingen får komma dvärgen nära, varken fysiskt eller känslomässigt. Man kan undra vad han skulle ha tyckt om någon försökte läsa hans dagbok.

Dvärgen må framställa sig själv som speciell, men i hans skildringar av sitt liv finns ledtrådar som tyder på att han överdriver sina talanger och framgångar (kriterium 1). Ett exempel är då dvärgen fortsätter att bära rustning trots att han har kommit hem från kriget. Han förklarar att han gör det för att han måste vara beredd på att bli inkallad av fursten, och framställer därmed sig själv som en betydande person. Tjänstefolket, däremot, ger honom förvånade blickar, vilket tyder på att dvärgens beteende i själva verket är skrytsamt (kriterium 4; kriterium 9) och att han inte är lika viktig som han tror sig vara. Dvärgen själv tror att de är avundsjuka (kriterium 8) och beskriver det som om det är de andra det är fel på, inte honom själv. Han skriver: ”De försöker låta påskina att jag inte varit med om så mycket som jag vill göra troligt och inte tagit någon mera verksam del i de drabbningar som jag berättar om. Det är lätt att märka avunden bakom det där. Varit med om!” (s. 113 f). I själva verket är det sant att dvärgen inte har deltagit på riktigt i kriget, utan mest tittat på. Det enda han har gjort är att döda en av Lodovico Montanzas dvärgar, som inte ens utgjorde något verkligt hot, utan var på flykt från dvärgen då han dödades. Med andra ord överdriver dvärgen sina framgångar och uppfyller på samma gång kriterium 1, 4, 8 och 9.

Trots sin plats som tjänare åt en furste drömmer dvärgen om makt och framgång (kriterium 2). Men det är inga vackra drömmar om skönhet, kärlek eller andra saker som de flesta människor drömmer om någon gång i sina liv, utan hemska drömmar om att förgöra mänskligheten. Han beskriver redan tidigt i berättelsen: ”Jag vill se folk stupa, se död och undergång omkring mig där jag står” (s. 91). Dessa fantasier blir verklighet senare i berättelsen, då dvärgen, på furstens uppdrag, förgiftar Montanzas hov. Dvärgen ställer sig på en stol och ser ut över tumultet som utbryter i middagssalen. Skildringen är skrämmande:

Fullständigt vild av upphetsning stod jag där och betraktade de oerhörda följderna av mitt verk, hur jag mejade ner detta vedervärdiga släkte som inte förtjänar något annat än att utrotas. Hur mitt mäktiga svärd gick fram över dem, skoningslöst och förgörande, utkrävande straff och hämnd för allting. Hur jag sände dem att brinna i evighet i helvetets eld. Må de alla brinna i helvetets eld! Alla dessa varelser som kallar sig människor och som fyller en med vämjelse och äckel! Vad ska de finnas för! (s. 157 f)

⁴⁸ McWilliams, s. 215.

Beskrivningen för tankarna till massmördare. Psykologiska studier har länkat narcissism till våldsamma brott, däribland skolskjutningar.⁴⁹ En person som utför våldsamma handlingar har, om inte en personlighetsstörning, troligtvis starka narcissistiska drag.⁵⁰ Dvärgens grandiosa drömmar och beteenden är en kombination av människoförakt och storhetsvansinne. De visar exempel inte bara på kriterium 2, utan på en stor del av definitionen av narcissistisk personlighetsstörning. Dvärgen uppvisar ett mönster av grandiositet, inte bara i fantasin, utan även i beteendet.

Att dvärgen blir upphetsad av att se människor dö visar att han inte har någon medkänsla för dem (kriterium 7). Hans empatibrist visar sig på flera olika sätt. Främst är den beskriven genom hans handlingar och hans yttranden om sitt hat mot människorna, som i exemplet ovan. Han hatar i stort sett allt och alla och bryr sig därför inte om ifall de lider eller dör. Dock finns det tillfällen då dvärgen själv inte verkar inse sin bristande empati. Ett exempel är då fursteparets dotter Angelica sörjer sin älskare Giovanni, som halshöggs av fursten då det avslöjades att de hade ett förhållande. Dvärgen beskriver i ett kort stycke hur Angelica bär Giovannis blodfläckade medaljong om halsen, varpå han påpekar att ”man kunde tycka att hon först kunnat tvätta av blodet” (s. 201). En uppmärksam läsare kan tolka Angelicas bärande av medaljongen som ett sätt att hålla fast vid det enda av Giovanni som fortfarande finns kvar. Dvärgen, däremot, ser blodet som smuts som borde tvättas bort. Han har observerat att hon sörjer, men misslyckas ändå att leva sig in i hennes känslotillstånd. Detta trots att han själv bevittnade halshuggningen. Hans empatibrist visar sig därmed inte bara som förakt, utan även som en oförmåga att leva sig in i andras situationer.

Dvärgen är en mörk berättelse. Den är inte bara en skildring av en empatilös och hatfull karaktär utan även av en figur som inte får uppleva hur det är att vara människa. Kernberg skriver om narcissister: ”Den glädje de får ut av livet är mycket ringa, bortsett från vad hyllningarna från andra eller från egna storhetsfantasier kan ge, och rastlösheten och ledan tar över när den yttre glansen slocknar och när nya källor för underhåll av självrespekten inte kan uppbringas.”⁵¹ Denna beskrivning stämmer mycket väl in på dvärgen. Enda gångerna han uttrycker glädje är i samband med krig och död. Exempelvis beskriver han det som ”roligt” att storma en stad (s. 110). Men det är tveksamt om dvärgen någonsin är glad på riktigt. Han kan inte le eller skratta och han kan inte uppskatta något av det som andra uppskattar, som kärlek och stjärnskådning. Han skriver själv: ”Jag har inte glädje av nånting” (s. 23). Vidare

⁴⁹ Peter Langman, ”Rampage school shooters: A typology”, *Aggression and Violent Behavior*, 2009: 14.

⁵⁰ Michael Stone, ”Violent crimes and their relationship to personality disorders”, *Personality and Mental Health*, 2007: 1, s. 139.

⁵¹ Kernberg, s. 233 f.

beskriver han ledan som uppstår när han kommer tillbaka från kriget: ”Livet här förefaller så intetsägande, så fullständigt händselöst när man kommer direkt från slagfälten. Tiden släpar sig fram och man vet inte vad man ska ta sig för, hela ens handlingsliv känns som förlamat” (s. 113). Dvärgen kan aldrig uppskatta livet så som det är. Trots att han i övrigt framställs som en hemsk karaktär, finns anledning att ändå känna medlidande för honom. Han är, liksom narcissisten, en tragisk person.

Mycket lite information ges kring dvärgens bakgrund. Han såldes av sin mor till furstens hov och har alltid särbehandlats för att han är dvärg. Det finns därmed tecken på att dvärgens liv var olyckligt redan som barn. Mer än så finns dock ingen anledning att spekulera i hans barndom. *Dvärgen* är inte en berättelse om hur den narcissistiska personligheten utvecklas, utan den fungerar som ett exempel på hur narcissism kan ta sig uttryck i en persons handlingar och yttranden. Dvärgens personlighetsdrag är knappast några som många skulle vilja kännas vid. Tvärtom är narcissism något som man helst tar avstånd från.⁵² Vidare visar dvärgen exempel på fler psykiska problem än bara narcissism. Wurmser beskriver honom som en paranoid narcissistisk karaktärs-personlighet, som bland annat uppvisar aggressivitet och förnekar inre konflikt.⁵³ Syftet med den här uppsatsen är dock inte att göra en fullständig analys av romanfigurerna, utan att lyfta fram olika sidor av den narcissistiska personligheten. En sak är säker: dvärgen, så som han framställer sig själv i romanen, uppvisar starka narcissistiska drag.

Romanen slutar med att dvärgen sitter fängslad i en mörk cell. Trots att han lever under gräsliga förhållanden beskriver han sig själv som ”en fri man” (s. 226). Han skriver: ”Med hopbitet ansikte sitter jag här och tänker mina tankar om livet och människorna så som jag alltid har gjort och undergår ingen som helst förändring” (s. 226). Anledningen till att han är fängslad är att han vållade furstinnans död. Men istället för att känna ånger eller minsta beklagan över vad han gjort, beskriver han snarare en slags stolthet över att ha påverkat människorna. Han hör talas om hur furstinnan närmast helgonförklaras och skriver: ”Jag måste när jag hörde berättas om allt detta säga mig att jag ju utan att ana det varit den som skapat denna helgongloria eller åtminstone mycket bidragit till dess sken” (s. 230). Det spelar ingen roll för vad, så länge han får beundran och kan inbilla sig att han har någon form av överläge. I sitt sista dagboksinlägg skriver dvärgen att han väntar på att fursten ska komma och hämta honom. Han är övertygad om att han kommer att befrias, trots allt han gjort och trots att fursten inte känner för dvärgen såsom dvärgen känner för honom. Dvärgen är med

⁵² Sigrell och Teurnell, s. 9.

⁵³ Wurmser, s. 10 f.

andra ord exakt densamme som när han först introducerade sig själv i romanens början. Han föraktar fortfarande och han har inte kommit till någon som helst insikt om sig själv. Han är dömd att vara olycklig.

Sammanfattningsvis visar dvärgen exempel på flera av kriterierna som används för diagnoser av narcissistisk personlighetsstörning. Han överdriver sina framgångar och förväntar sig att bli höjd över mängden (kriterium 1), fantiserar om makt (kriterium 2), särskiljer sig själv från andra (kriterium 3), vill bli beundrad (kriterium 4), nedvärderar andra som inte beter sig som han vill (kriterium 5), saknar empati (kriterium 7), är avundsjuk och tror att andra är avundsjuka på honom (kriterium 8) och är arrogant och högdragen (kriterium 9). Det enda kriterium som dvärgen möjligtvis inte uppvisar är nummer 6, utnyttjar andra. Detta är dels för att dvärgen befinner sig i en underlägsen position som tjänare och dels för att han inte har några egna konkreta mål utöver att kriga, döda och på andra vis trycka ner andra och visa sin omnipotens. Oavsett så uppfyller dvärgen tillräckligt många kriterier för att ses som ett litterärt exempel på en patologisk narcissist. Han visar med andra ord ett genomgående mönster av grandiositet (i fantasi *och* beteende), behov av beundran och brist på empati.

Drömmar vid havet

Att upprätthålla en självbild är, som redan visat i analysen av Dorian Gray, centralt för den narcissistiska personligheten. Sigrell sammanfattar några av de vanligast förekommande beskrivningarna av den narcissistiska personligheten. Narcissister har bland annat:

- krav på att själva vara eller i alla fall framstå som perfekta
- mycket svårt att tillstå brister eller att ha begått något fel
- stort behov av att bli beundrade och få uppskattning
- ett sexualliv som är mer inriktat på prestation och förförelse än på ömsesidig gemenskap
- svårigheter att upprätthålla en neutral distans i relationer; antingen blir det ett besvärande avstånd eller för nära
- en förmåga att dölja vrede och raseri bakom en mask av förbindlighet
- en rädsla för att bli beroende av andra och önskar i stället leva i ”upphöjd isolering”
- en förmåga att vara charmfulla när de blir beundrade, men när omnipotensen ifrågasätts förbyts charmen hastigt i avståndstagande förakt, ”för mig eller emot mig”⁵⁴

Beskrivningarna ovan stämmer in på Marcel, romanfiguren som står i centrum i Björn Larssons *Drömmar vid havet*. Men istället för att *ha krav på* att framstå som perfekt eller *ha behov av* att bli beundrad, är Marcel framställd som någon som *är* perfekt och *är* beundrad.

⁵⁴ Sigrell, s. 57.

En analys av Marcel kan bidra till förståelsen av ledare och andra framgångsrika människor, som ofta har starka narcissistiska drag. Han är vad psykoanalytikern Else-Britt Kjellqvist kallar för en gränslös ledare. Hon skriver: ”*Den gränslöse ledaren* blir för anhängarna en symbol för det totala oberoende de längtat efter, men som de i egenskap av vanliga dödliga aldrig kan uppnå. Ledaren ger sken av att fullständigt behärska och kontrollera sin omgivning, vilket hos de ledda väcker till liv tidiga beroendeförhållanden från barndomen.”⁵⁵ Just så framställs Marcel. *Drömmar vid havet* är berättad i tredjeperson och har fyra huvudkaraktärer: Rosa Moreno, en tjugotvåårig oskuld med dåligt självförtroende; madame Le Grand, en medelålders änka även kallad Mama; Peter Sympson, en ensam juvelerare; och Jacob Nielsen, en rik före detta affärsman som har tappat kontakten med sina söner. Deras liv förändras när de träffar sjökaptenen Marcel. Alla ser upp till honom och alla vill vara i hans närhet. På så vis cirkulerar romanen kring Marcel, utan att någon – inte ens läsaren – kommer honom nära. Till skillnad från dvärgen, som är framställd som en föraktfull och empatilös narcissist, framställs Marcel som någon som bör beundras. Romanen ger oss på så vis den bild av narcissisten som narcissisten vill att vi ska ha av honom. Om *Dorian Grays porträtt* är berättelsen om en narcissists verkliga jag och hans vackra porträtt, är *Drömmar vid havet* det vackra porträttet av Marcel.

Liksom både Narkissos och Dorian Gray, är Marcel föremål för allas beundran. Han beskrivs som ”en glad och lättsam prick”.⁵⁶ Han är omtänksam, generös, hjälpsam och varm (s. 22). Han är ”en enastående kaptén, både som sjöofficer och människa” (s. 241). Allt detta säger romankaraktärerna om Marcel, utan att vi har sett att han lever upp till beskrivningarna. En av männen i besättningen beskriver honom till och med som ”den bästa människa han kände” (s. 210). Alla vill ”ha Marcel som sin mittpunkt, inte på cirkelns omkrets utan i dess nav” (s. 187). Att få vara i hans närhet ses som en ära. Styrman Sundgren, som står Marcel närmast av karaktärerna, beskriver det som en förmån att segla med Marcel. Han kan ”inte låta bli att känna sig en smula stolt över att vara en av de utvalda som Marcel tålde att ha inpå livet” (s. 129). Aldrig ser vi Marcel i en situation där han skulle kunna framstå som underlägsen eller svag. Medan övriga karaktärer har brister, verkar Marcel inte ha några alls, åtminstone inte som han visar på ytan. På så vis framställs han som perfekt och felfri och han får den beundran som en narcissist vill ha. Han är som Sigrell och Teurnell beskriver en

⁵⁵ Else-Britt Kjellqvist, *Ledaren på den inre scenen: Psykoanalytiska perspektiv på grupper och ledarskap*, Stockholm 2001, s. 68.

⁵⁶ Björn Larsson, *Drömmar vid havet*, Stockholm 2004 (1997), s. 27. Hädanefter anges referenserna i parentes i den löpande texten.

narcissist: ”Han är den ärligaste och den som alltid är perfekt. Han är den stiligaste eller den som uppträder mest korrekt. Det han tycker eller gör är det enda rätta.”⁵⁷

Ingen av de övriga karaktärerna ifrågasätter någonsin Marcel's livsstil eller handlingar. De anpassar sig efter honom och finner sig hela tiden i hans sätt att behandla dem. Då Rosa vaknar efter sista natten med Marcel i Vilagarcía, har hon full förståelse för att han var tvungen att ge sig av. Det enda hon känner är en stor tacksamhet: ”Det var första gången hon hade älskat med en man och han hade varit precis så omtänksam och mjuk som hon hade föreställt sig att han skulle vara. Hon hade fått en utdragen och intensiv orgasm, helt annorlunda än dem hon kunde ge sig själv. Marcel hade hjälpt henne, med all finkänslighet i världen, att bli en vuxen kvinna” (s. 19 f). Att Marcel gör en ung kvinna med barn och sedan lämnar henne skulle kunna tolkas som oansvarigt. Rosa är dessutom bara hälften så gammal som Marcel. Hon är vacker och åtrådd av flera av romanens manliga karaktärer, men själv är hon bara intresserad av Marcel. Bara han lyckas förföra henne. Fast någon ömsesidig relation är det inte tal om. Rosa är snarare ett sätt att höja Marcel ytterligare. Marcel fulländar Rosa, som i sin tur bara är glad över att få bära hans barn. Hon ser barnet som ett sätt att bevara en del av Marcel. Återigen, Marcel är perfekt och beundrad och begår aldrig något fel.

Bara vid ett tillfälle i romanen blir Marcel's omnipotens ifrågasatt, och då reagerar han med förakt. När Marcel och hans fyra passagerare anländer till Baltimore, stoppas de av en tullare. Först käftar Marcel emot, men sedan förklarar han att de bara är där för att reparera en maskinskada. Tullaren är fortfarande misstänksam: ”Och det vill ni jag ska tro på?”, säger han. ”Nej”, svarar Marcel, ”det ska ni tro på, för det är sant” (s. 223). I själva verket är maskinskadan bara en ursäkt som Marcel hittat på för att kunna umgås med de fyra passagerarna en extra vecka. Ändå behandlar Marcel tullaren på ett nedvärderande sätt. Senare, då tullaren ber om ursäkt och önskar trevlig resa, agerar Marcel med kyla: ”Marcel svarade inte och gick förbi mannen som om han inte fanns, som om han aldrig funnits och som om han och hans gelikar aldrig skulle få finnas” (s. 230). Med andra ord är Marcel charmfull när han blir beundrad, men avståndstagande och föraktfull när han ifrågasätts, vilket utgör en av Sigrells beskrivningar av narcissister. Man får inte säga emot honom. Dock beskrivs även denna egenskap som beundransvärd: ”Sundgren lyste av stolthet. Det var långt ifrån första gången han hade hört Marcel prata omkull tjänstemän i uniform. Men det här var en av de bästa, för här fanns det vittnen som kunde intyga att historien var sann” (s. 224). Vad Marcel än gör, beskrivs det som storslaget och beundransvärt. Det är som om Marcel själv

⁵⁷ Sigrell och Teurnell, s. 46 f.

höll i pennan och beskrev den bild av sig själv som han hoppas att de övriga karaktärerna har av honom – och som han vill att läsaren ska ha.

En annan sak som Marcel har gemensamt med narcissister är att han inte uttrycker starka känslor. Sigrell och Teurnell beskriver narcissisten: ”Trots att han inte skulle beskriva sig som narcissistisk så är han vagt medveten om att han lätt känner sig kränkt och reagerar med ilska och raseri. Denna dunkla aning har lärt honom att undvika att visa starka känslor som vrede, avund eller skam. I stället håller han ofta upp en kontrollerad fasad, ibland en mask av överdriven ’vänlighet’.”⁵⁸ Att undvika att visa starka känslor är ytterligare en taktik som narcissisten använder för att upprätta hålla bilden av sig själv som perfekt. Under romanens gång ser vi Rosa försöka ta sitt liv i förtvivlan och vi ser Jacob Nielsen desperat vädja till sin son, men vi ser aldrig Marcel göra något liknande. Han uppträder ständigt korrekt och kontrollerat. Inte ens när han berättar om sin smärtsamma barndom visar han tecken på sorg. O’Brian, en av besättningsmännen, beskriver att han aldrig sett Marcel på dåligt humör: ”Det verkade som om det inte fanns något som kunde bringa honom ur jämvikt, vare sig hårt väder, idiotiska order från redarna eller dumheter från manskapets sida. Ibland kunde Marcells kolugn rent av framstå som omänskligt eller osannolikt” (s. 196). Att Marcel inte visar starka känslor fungerar som ett exempel på hur en narcissist agerar offentligt, men det är också ytterligare ett sätt att framställa Marcel som perfekt. Han är så perfekt att han är omänsklig, ja, övermänsklig.

Samtidigt som alla beundrar Marcel och känner sig utvalda i hans närvaro, beskriver de en stor ovisshet i relationen, som om de aldrig vet var de har honom. Sigrell och Teurnell skriver: ”Att vara nära en narcissist är ofta otryggt, vare sig man är hans partner, barn, kamrat eller kollega. Livet utspelar sig i alltför hög grad på den narcissistiska personens planhalva.”⁵⁹ Precis så är det för Marcells omgivning. Peter Sympton beskriver Marcel: ”Han var själva den där osäkerhetsrelationen som hänskade i det mikroskopiska bråddjupet, en sådan som man aldrig kunde veta var man hade. När man hade fastställt hans läge, var han redan på väg någon annanstans med okänd fart och riktning” (s. 253). Marcel är inte att lita på. Utan förvarning kan han lämna människor som tror att de står honom nära. Men det är inte Marcel som ska förändras, utan det är de övriga karaktärerna som ska anpassa sig till honom. Då Sundgren berättar om Marcells återkommande infall att mönstra av och lämna besättningen, inser mme Le Grand ”med vilken försiktighet en sådan människa som Marcel skulle behandlas. Ett ord eller bara ett bindestreck för mycket, och Marcel skulle vara försvunnen”

⁵⁸ Sigrell och Teurnell, s. 62.

⁵⁹ Ibid., s. 121.

(s. 188). Med andra ord ska Marcel särbehandlas. Det är alltid hans behov som sätts i första hand, inte de övriga karaktärernas.

Den som råkar värst ut för Marcells opålitlighet är Rosa. Hon lider av osäkerhet och dåligt självförtroende, men Marcel får henne att känna sig betydelsefull. Redan vid första anblicken beskriver hon: ”Det enda som betydde något just då var att kaptenen hade lagt märke till henne, att hon inte bara var en obetydlig tjugotvååring som stod på kajen medan alla sprang runt och skötte sitt” (s. 13). Samtidigt känner hon sig betydelselös jämfört med honom. Hon frågar sig: ”Vad kunde en sådan som hon egentligen betyda för Marcel, annat än att vara en flicka i en hamn bland tusentals andra flickor i hundratals andra hamnar?” (s. 182). Hennes känslor påminner om Sibyl Vanes känslor för Dorian Gray, men även om Echo. Alla tre beundrar någon som aldrig kan ha känslor för dem tillbaka, och alla tre blir sårade.

Rosa har, liksom Echo, egna problem. Sigrell och Teurnell beskriver: ”Om man söker sig till narcissistiska personer har man ofta en egen skada att tampas med. Man kanske plågas av låg självkänsla och försöker råda bot på den genom att få del av narcissistens lyskraft.”⁶⁰ Beskrivningen passar in på Rosa. Som barn blev hon och hennes bror övergivna och hamnade på barnhem och sedan i adoptivfamilj. Brodern drunknade senare. Vidare skriver Sigrell och Teurnell om narcissistens partner: ”Många lever länge i tron att kärleken skall lösa allt. Men att ge upp sina egna behov och intressen är ingen lösning. Den som uppoffrar sig blir ofta olycklig och ger narcissisten fritt spelrum för den narcissistiska partnern att fortsätta sitt skamlösa exploaterande.”⁶¹ Även denna beskrivning passar in på Rosa. Hon reser till Irland med höga förhoppningar om att få träffa Marcel, men det slutar med att hon blir olycklig. Som värst är det efter att hon hört Marcel berätta om sin barndom. Hon inser att Marcel aldrig kan bli hennes: ”Hon skulle ha stannat i Vilagarcía. Då hade hon åtminstone haft en sjöman kvar att drömma om. Nu stod hon istället med ryggen mot den hjärtskärande, stenhårda verkligheten som var att Marcel aldrig skulle bli hennes och att hennes barn skulle växa upp utan far” (s. 250). Echo tynar bort och Sibyl Vane tar dödligt gift. Rosa Moreno hoppar överbord. Hon är på väg att drunkna, men Marcel dyker i vattnet och räddar henne. Men att han räddar henne betyder inte nödvändigtvis att han har känslor för henne. Tvärtom är det återigen ett sätt att vara i överläge. Nu har Rosa hela sitt liv att tacka Marcel för. Marcel framstår som en hjälte.

Marcells mest utmärkande egenskap, som gör att han inte är att lita på, är hans vilja att vara fri och oberoende. Han påpekar detta själv flera gånger i romanen. Han säger till Peter

⁶⁰ Sigrell och Teurnell, s. 128.

⁶¹ Ibid., s. 129.

Sympson: ”Er hobby är vackra stenar. Min är flyktiga bekantskaper och deras drömmar om livet” (s. 48). Marcel reser från hamn till hamn, där han träffar människor som fattar tycke för honom. Men när fyra av dessa beslutar sig för att på egen hand söka upp honom, blir Marcel förfärad. Marcel förklarar för Sundgren: ”Jag har låtit människor knyta sig till mig i tron att det inte skulle kunna vara längre än den tid fartyget låg i hamn, några dagar på sin höjd, en obetydlig stund här på jorden. [...] Det duger inte för en sådan som jag. Jag måste vara lös och ledig om det ska vara någon glädje med livet” (s. 264). Friheten och oberoendet är något som Marcel lärt sig redan i barndomen. Då Marcel var tretton år blev båda hans föräldrar brutalt mördade framför hans ögon. Själv sköts han i huvudet, men överlevde. Han beskriver sitt liv som ”ett balansnummer på en knivsegg” (s. 245). Han berättar sin historia för de andra: ”Han var ju en sådan som skulle bli tvungen att alltid gå på en spänd lina utan skyddsnät från födsel till död. Han var också en sådan som inte kunde kosta på sig ett enda felsteg. [...] Att knyta sig till andra människor var helt enkelt förenat med livsfara. För han om någon visste ju att alla sådana band till människorna kunde slitas av” (s. 247 f). Marcells rädsla att binda sig till andra människor är typisk för en narcissist, vars ”största fasa är att bli beroende av någon. Då skulle han inte kunna upprätthålla illusionen om sin egen allmakt.”⁶² Rädslan resulterar i att ingen av de övriga karaktärerna får komma honom nära. Mme Le Grand beskriver: ”Ibland kunde det verka som om Marcel var innesluten i en glaskula som man var tvungen att slå sönder för att komma honom inpå livet. Eller som om han var ett nödhandtag bakom ett fönster som bara fick krossas när det var en fråga om liv och död. Och knappt ens då” (s. 225). Marcel lever i det som Sigrell kallar för ”upphöjd isolering”.⁶³ Han beundras av alla och är ständigt i deras tankar, men låter ingen komma verkligt nära inpå. Inte ens läsaren kommer honom riktigt nära eftersom romanen aldrig berättas ur hans synvinkel. Liksom Dorian Gray, döljer han den sanna bilden av sig själv.

En beskrivning av Marcells sanna jag får vi då Rosa läser Marcells horoskop. Marcells stjärntecken, Stenbocken, beskrivs på följande vis:

Stenbocken är zodiakens mest ambitiösa, målinriktade och uthålliga tecken. Det är kyligt, principfast och starkt präglad av sunt förnuft. Stenbockar är praktiska, logiska, envisa och besitter stark självdisciplin. De är inåtvända och uppfattar sig själva som ensamma och isolerade människor. Ur denna känsla av att vara utestängda från världen och dess gemenskap föds Stenbockens önskan att ”bli något i den här världen”. Få andra tecken är som Stenbocken medvetna om hur litet människor bryr sig om varandra. [...] De vill gärna imponera på andra med statussymboler. De vet redan på ett tidigt stadium hur mycket folk värdesätter yrke, pengar,

⁶² Majlis Winberg Salomonsson, ”I begynnelsen var relationen – om narcissismens rötter”, *Svenska psykoanalytiska föreningens skriftserie*, 2004: 7, s. 37.

⁶³ Sigrell, s. 57.

utseende och position i samhället. De är kända som strebrar. Många känslomässiga förbindelser försakats på grund av karriären. Stenbockens allvar, målmedvetenhet och plikt känsla är inte bara negativ, även om många som har dem i sin närhet tvingas till försakelser som känns besvärliga och meningslösa. Om en Stenbock sätter in sin enormt starka energi och koncentrationsförmåga i ett projekt, kan han uträtta stora ting. [...] De hamnar ofta till sist i någon form av maktposition. Deras hemmabana är alla de yrken där de har möjlighet att bestämma över andra. (s. 20 f)

Här ser vi några av Marcells drag. Han är kylig och självdisciplinerad, han uppfattar sig själv som annorlunda, han har en mörk syn på omvärlden, han vill ha status, han undvarar känslomässiga förbindelser, han låter andra uppoffra sig för honom och han har maktbegär. Allt detta har han gemensamt med narcissister. Marcel är inte bara den fantastiska personen som alla ser upp till, utan han är också en plågad figur med hårda krav både på sig själv och på andra.

Alla fyra huvudkaraktärer genomgår stora förändringar under romanens gång, men inte Marcel. Detta speglar narcissistiska patienters uppfattning att det är ”alla andra människor som borde förändras, snarare än de själva.”⁶⁴ Rosa vågar ge sig av från Vilagarcía och ”ta steget ut i det verkliga livet” (s. 135). Mme Le Grand inser att ”även hon hade rätt att bli hågkommen” (s. 138). Jacob Nielsen bryter med sina söner. Peter Sympson känner för första gången att någon är intresserad av honom. Rosa och Peter finner varandra och Mme Le Grand och Jacob Nielsen finner varandra. Allt detta tack vare Marcel. Men Marcel själv förblir densamme. Som redan visat i analysen av *Dorian Gray*, vill narcissister inte förändras. I bokens första kapitel beskriver Sundgren Marcel: ”Han var sjökaptan, med streck på axeln, med ställning och ansvar, men det var som om han gav fullständigt fan i vilket, som om han när som helst kunde lämna fartyget och börja leva i en hydda på en ö i Karibien eller någon annanstans” (s. 9). Detta är just vad Marcel gör i sista kapitlet. Han seglar iväg ensam i en jolle, ”för att ta paus från människorna” (s. 268). Ingen vet exakt vart han ska åka, men alla står och tittar efter honom när han ger sig av. Återigen får Marcel beundran på avstånd. Inte ens deras syn på Marcel har förändrats. De vet lite mer om honom, men han är fortfarande en oåtkomlig, mystisk sjöman som ingen av dem kan styra över. Liksom dvärgen är Marcel densamme i romanens slut som han var i dess början, och liksom dvärgen är han dömd att leva ett ensamt och olyckligt liv.

⁶⁴ Igra, *På liv och död*, s. 123.

Avslutande diskussion

Dorian Grays porträtt, *Dvärgen* och *Drömmar vid havet* visar olika aspekter av den narcissistiska personligheten. *Dorian Grays porträtt* är en nyversion av Narkissosmyten, där huvudkaraktären Dorian förälskar sig i sin skönhet. Han gör bokstavligt talat det som narcissisten bildligt talat gör: skyddar bilden av sig själv för att slippa visa sin skam. *Dvärgen* är en berättelse om en föraktfull och empatilös individ som uppfyller flera av kriterierna som används vid diagnostisering av narcissistisk personlighetsstörning. *Drömmar vid havet* ger den bild av en narcissist som han vill att andra ska ha. Marcel är perfekt och beundrad, även om han har ett mörkt inre och är rädd att bli beroende av andra.

Trots att romanerna skiljer sig åt på många sätt, har huvudkaraktärerna flera likheter. Ingen av dem släpper frivilligt någon nära inpå. Dorian gömmer sitt porträtt och blir rasande då Basil ser hans hemlighet, dvärgen blir rasande då Bernardo vill studera hans kropp och Marcel undviker nära relationer helt och hållet. Både Dorian och Marcel har förhållanden som liknar det mellan Narkissos och Echo, där de avvisar den som förälskar sig i dem. Alla tre är föraktfulla mot dem som går dem emot. Dorian mördar, Marcel nedvärderar och dvärgen gör bådadera. Alla har haft en traumatisk barndom eller behandlats illa. Dorian förlorade sina föräldrar och växte upp hos en tyrann till morfar, dvärgen såldes som tjänare till ett furstehov och Marcel var vittne till mordet på sina föräldrar. Ingen av dem lyckas bryta sitt narcissistiska mönster. Dorian begår självmord, dvärgen fängslas och Marcel seglar ensam iväg. Alla är ensamma vid berättelsens slut. Fast deras narcissism tar sig uttryck på olika sätt, har de en liknande grundproblematik.

Alla människor har narcissistiska drag och därför kan många antagligen känna igen sig i åtminstone några av dragen. Vem vill inte vara vacker och beundrad? Vad Dorian, dvärgen och Marcel har gemensamt är att deras narcissistiska drag är extrema och genomgående och får stora konsekvenser för deras omgivning. Dvärgen mördar, Marcel krossar hjärtan och Dorian gör både och. Dvärgens beteenden och yttranden är uppenbart onda; han är en romanfigur som få människor skulle vilja identifiera sig med. Narcissism som yttrar sig på det sättet är relativt lätt att ta avstånd från. Marcel, däremot, är framställd som perfekt och beundrad. Karaktärerna ser upp till honom och kanske gör också läsaren det. Dock är även han en plågad individ vars narcissism får konsekvenser för dem som står honom nära. Hos Dorian framkommer hela den narcissistiska grundproblematiken; han är en individ som vill verka perfekt, men som känner skam över sitt sanna jag och inte släpper någon nära inpå. Ingen av dessa karaktärer är avundsvärd, men vi kan lära oss förstå dem.

Skönlitteraturen har i denna uppsats använts för att förklara ett psykologiskt begrepp. Men det psykologiska begreppet har även bidragit till ny förståelse av de litterära karaktärerna. Psykologin och litteraturvetenskapen kompletterar på så vis varandra. I min analys har jag bortsett från författarens roll. En psykoanalytiker som har analyserat författarrollen är Johan Cullberg, som genom att använda biografier och skönlitterära verk visade att både August Strindberg och Stig Dagerman hade en utpräglad narcissistisk personlighet. Vidare har jag bara använt manliga författare och karaktärer. I verkligheten – och i litteraturen – finns både manliga och kvinnliga narcissister. Framtida undersökningar skulle kunna använda båda dessa infallsvinklar. Precis som litteraturen kan användas för att förstå psykologiska begrepp, kan psykologin användas för att förstå litteraturen.

Käll- och litteraturförteckning

- American Psychiatric Association, *MINI-D IV: diagnostiska kriterier enligt DSM-IV-TR*, övers. J. Herlofson och M. Landqvist, Danderyd 2002 (2000).
- Berman, Jeffrey, *Narcissism and the Novel*, New York 1990.
- Bernhardsson, Katarina, *Litterära besvär. Skildringar av sjukdom i samtida svensk prosa*, Lund 2010.
- Buss, David och Chiodo, Lisa, "Narcissistic Acts in Everyday Life", *Journal of Personality*, 1991: 59, 179–215.
- Cullberg, Johan, *Skaparkriser*, Stockholm 1992.
- Horney, Karen, *New Ways in Psychoanalysis*, New York, NY 1939.
- Igra, Ludvig, *Objektrelationer och psykoterapi*, Stockholm 2002 (1983).
- Igra, Ludvig, *På liv och död*, Stockholm 2003 (1988).
- Igra, Ludvig, *Inre värld och förändring: Om narcissism, identifikation och inre objekt*, Stockholm 2003 (1996).
- Kernberg, Otto, *Borderlinetillstånd och patologisk narcissism*, övers. E. Jakobsson, Stockholm 1983 (1975).
- Kjellqvist, Else-Britt, *Ledaren på den inre scenen: Psykoanalytiska perspektiv på grupper och ledarskap*, Stockholm 2001.
- Lagerkvist, Pär, *Dvärgen*, Stockholm 2000 (1944).
- Langman, Peter, "Rampage school shooters: A typology", *Aggression and Violent Behavior*, 2009: 14, s. 79–86.
- Larsson, Björn, *Drömmar vid havet*, Stockholm 2004 (1997).
- McWilliams, Nancy, *Psykoanalytisk diagnostik: att förstå personlighetsstruktur*, övers. E. Björkander-Mannheimer, Stockholm 2000 (1994).
- Miller, Joshua, Hoffman, Brian, Gaughan, Eric, Gentile, Brittany, Maples, Jessica och Campbell, W. Keith, "Grandiose and Vulnerable Narcissism: A Nomological Network Analysis", *Journal of Personality*, 2011: 75, 1013–1042.
- Ovidius (Publius Ovidius Naso), *Metamorfoser*, övers. E. Bökman, Stockholm 1998.
- Pincus, Aaron, Ansell, Emily, Pimentel, Claudia, Cain, Nicole, Wright, Aidan och Levy, Kenneth, "Initial Construction and Validation of the Pathological Narcissism Inventory", *Psychological Assessment*, 2009: 21, s. 365–379.
- Pincus, Aaron och Lukowitsky, Mark, "Pathological Narcissism and Narcissistic Personality Disorder", *Annual Review of Clinical Psychology*, 2010: 6, s. 421–446.

- Pincus, Aaron och Roche, Michael, "Narcissistic Grandiosity and Narcissistic Vulnerability", i *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder*, red. W. Keith Campbell och Joshua Miller, Hoboken, NJ 2011, s. 31–40.
- Reynolds, Elizabeth och Lejuez, C., "Narcissism in the DSM", i *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder*, red. W. Keith Campbell och Joshua Miller, Hoboken, NJ 2011, s. 14–21.
- Sigrell, Bo, *Narcissism: ett psykodynamiskt perspektiv*, Stockholm 2005.
- Sigrell, Bo och Teurnell, Lena, *Narcissism – jag, mig och mitt*, Stockholm 2011.
- Stone, Michael, "Violent crimes and their relationship to personality disorders", *Personality and Mental Health*, 2007: 1, s. 138–153.
- Wilde, Oscar, *Dorian Grays porträtt*, övers. N. Selander och V. Silverstolpe, Stockholm 1961 (1890).
- Winberg Salomonsson, Majlis, "I begynnelsen var relationen – om narcissismens rötter", *Svenska psykoanalytiska föreningens skriftserie*, 2004: 7, s. 23–42.
- Wurmser, Léon, *Aggressionens ursprung: texter av Léon Wurmser*, övers. A. Cronander Ackemark, Stockholm 1994.